

Josée Coenen

De bovenkamer

*een kleurrijke grammatica
van het Nederlands*

Handleiding
voor
leraren

bazalt

AUTEUR Josée Coenen
TEKSTBIJDRAGEN Valentine Kalwij
PROJECTLEIDING EN REDACTIE Bazalt, Anita de Jong
FOTOGRAFIE Roel Burgler
VORMGEVING Marjo Starink
DRUKWERK PrintSupport4U, Meppel

ISBN 978 94 6118 208 1
Bazalt Educatieve Uitgaven
1e druk 2015

© Bazalt Educatieve Uitgaven 2015

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd of doorgegeven in welke vorm dan ook zonder schriftelijke toestemming van Bazalt. Voor informatie over workshops, trainingen en implementatieondersteuning aansluitend bij deze uitgave, kunt u terecht bij één van onderstaande organisaties.

Bazalt	HCO	RPCZ
Postbus 21778	Postbus 53509	Postbus 351
3001 AT Rotterdam	2505 AM Den Haag	4380 AJ Vlissingen
T (088) 5570500	T (070) 4482828	T (0118) 480800
E info@bazalt.nl	E info@hco.nl	E info@rpcz.nl

Bazalt is onderdeel van de Bazaltgroep en werkt daarin samen met partners HCO en RPCZ.

1

Wie? (mensen)

Wat? (dieren en dingen)

1

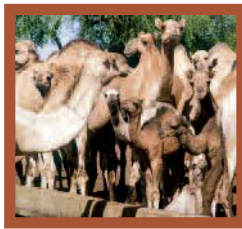
een meisje

een jongen

wij

dieren

messen, schotels

het slot, de sloten

de schoen,
het schoentje

eigennamen

deze schaar, deze bal

10

Toelichting blz. 10

- 1 Gebruikt u deze en de volgende bladzijde om dit hoofdstuk, deze betekenis, van het Nederlands te introduceren.
- Wijs de leerlingen allereerst op de foto's die het hoofdstuk *Wie?* en *Wat?* introduceren. Zien de leerlingen de kleuren van deze betekenis? Zien de leerlingen de (verschillen tussen de) foto's? Wat de foto's laten zien, komt aan bod in dit hoofdstuk, zoals woorden voor mensen, dieren en dingen; voor één of meer; voor groot en klein en om dingen aan te wijzen.
  - Wijs de leerlingen vervolgens op de geel-bruine balk bovenaan de bladzijde en hoe deze ook te zien is op de volgende bladzijden.

Wie? (mensen)
Wat? (dieren en dingen)

1

1

Uitleg

Met het vraagwoord *Wie?* vraag je naar mensen en met *Wat?* vraag je naar dieren en dingen. Voor het maken van zinnen gebruiken we een gele achtergrondkleur voor *mensen* en een bruine achtergrond voor *dieren en dingen*.

Zinnen

In **zinnen** geven we dat weer met gekleurde **horizontale** stroken. Bijvoorbeeld:

1

Woorden

In een **zinsdeel** kun je met verschillende soorten **woorden** naar mensen, dieren en dingen verwijzen. Dat kun je doen met:

- een zelfstandig naamwoord zoals *jongen, kameel, boek*; of
- een zelfstandig naamwoord als eigenaam zoals *Jonas, Miriam, Kleine Beer*.
Zie blz. 12.
- een zelfstandig naamwoord met een lidwoord *de, het* of *een*: *de jongen, het meisje, een boek, water*. Zie blz. 20 en verder.
- een zelfstandig naamwoord in het meervoud zoals *vogels, boeken*. Zie blz. 13.
- een zelfstandig naamwoord als verkleinwoord zoals *tafeltje, huisje*. Zie blz. 17.
- een aanwijzend voornaamwoord: *deze, die, dit, dat*. Zie blz. 23.
- een persoonlijk voornaamwoord zoals *ik, jij, hij, zij*. Zie blz. 24.
- een bezittelijk voornaamwoord zoals *mijn, jouw, zijn, haar*. Zie blz. 28.
- een 'spiegel'woord zoals *zich, elkaar*. Zie blz. 29.
- een zelfstandig naamwoord als samenstelling zoals *huisschilder*. Zie blz. 19.
- een zelfstandig naamwoord als afleiding zoals *schilder, lerares*. Zie blz. 126.
- een onbepaald voornaamwoord voor *Wie?* zoals *iemand, niemand, men*. Zie blz. 30.
- een onbepaald voornaamwoord voor *Wat?* zoals *wat, alles, niets*. Zie blz. 30.

2

3

2

3

3

Woordbenoemen

De verschillende soorten **woorden** geven we weer met verschillende symbolen, op **verticale** kaartjes. Bijvoorbeeld:

De prins kust de prinses. Of: Onze kat eet een muis.

11

Toelichting blz. 11

- 1 Wijs op de uitleg. Met de antwoorden op de vragen *Wie?* of *Wat?* kun je zinnen maken.
  - Dan introduceert u de kleuren van de zinsdeelstrookjes, geel en bruin, die op de bladzijde staan en wijst u op de voorbeeldzin. Daarna introduceert u de strookjes *Wie?* of *Wat?* voor de zinsdelen uit de set strookjes.
  - U kunt de leerlingen nu al eenvoudige zinnen laten maken met *Wie?* of *Wat?*. Laat ze dan de strookjes *Wie?* en *Wat?* boven de zinsdelen leggen. Ze kunnen een wit strookje gebruiken voor zinsdelen die ze nog niet kennen. Of andersom: U laat een zinsstructuur zien met de strookjes *Wie?* en *Wat?* en de leerlingen schrijven hier een zin bij.
- 2 Wijs de leerlingen erop dat één zinsdeelstrookje uit één woord kan bestaan of uit meer.
  - Eventueel verwijst u al naar de bladzijden over het **zelfstandig naamwoord**. Zie blz. 12 en verder van het opzoekboek.
- 2 3 Wijs de leerlingen op de verschillende soorten woorden waarmee je kunt verwijzen naar *Wie?* of *Wat?*.
- 3 U toont de kaartjes van bijvoorbeeld het **zelfstandig naamwoord** en laat zien dat hier een symbool op staat met de kleuren geel (voor mensen) en bruin (voor dieren of dingen). Alle woordsoorten hebben een eigen symbool.

1

1 a

Het zelfstandig naamwoord

mensen

dieren

dingen

Uitleg

- Het zelfstandig naamwoord geeft:
  - namen aan mensen: *man, vrouw, meisje, Jan, Mirjam*.
  - namen aan dieren: *wolf, paard*.
  - namen aan dingen: *appel, raam*.
- *Jan* en *Mirjam* noem je *eigennamen*.
- **Vóór** het zelfstandig naamwoord staat meestal een lidwoord: *de jongen, het meisje* of *een huis*. Zie verder 🗑️ *Lidwoord*, blz. 20.
- 🗑️ Bij het uitspreken van een lidwoord en een zelfstandig naamwoord valt de klemtoon op het zelfstandig naamwoord: **dəwɔlf**.

1 b, c

1 b

3

Woordbenoemen

Het symbool voor het zelfstandig naamwoord is ▲ voor mensen en ▲ voor dieren en dingen. Deze symbolen staan op één **verticaal** kaartje:

De mensen kijken naar de dieren.

12

Toelichting blz. 12

1 a Wijs op de foto's en de term.

1 b Wijs op de eigennamen. In het algemeen krijgen eigennamen geen lidwoord. (Sommige eigennamen krijgen wel een lidwoord. Zie 🗑️ blz.22 van het opzoekboek.) Eigennamen schrijf je met een hoofdletter.

■ Voor anderstaligen is niet meteen duidelijk wanneer een woord een eigenaam is (als deze niet met een hoofdletter geschreven is) óf waarnaar een eigenaam verwijst: naar een man, een vrouw of naar een dier of ding.

■ Laat de leerlingen uit hun teksten de verschillende soorten eigennamen verzamelen en laat ze daarbij 🗑️ Werkblad 1 gebruiken.

■ In een zinsdeel met een lidwoord en een zelfstandig naamwoord valt het hoofdaccent op het zelfstandig naamwoord. Lidwoorden **de**, **het** en **een** hebben immers de **sjwa**, de stomme e, (**də**, **ət** en **ən**) als klinker. De sjwa krijgt als enige klinker geen accent.

1 c Laat de leerlingen uit (hun) teksten de verschillende soorten eigennamen verzamelen. Gebruik hierbij 🗑️ Werkblad 1a.

3 U toont het kaartje van het *zelfstandig naamwoord* en laat het symbool hiervoor zien met de kleuren geel (voor een mens) en bruin (voor een dier of ding).

2 a

Het zelfstandig naamwoord, meervoud

Hoor je de ə van de?		Hoor je geen ə?	
lee+pəl		bloem	
lee+pəls	 +s	bloe+mən	 +ən
+s		+en	
Dan zeg je en schrijf je in het meervoud: +s.		Dan zeg je +ən en schrijf je in het meervoud: +en.	

Uitleg

- Er zijn verschillende meervoudsuitgangen van het zelfstandig naamwoord.
  - Het meervoud van zelfstandige naamwoorden is meestal +ən, -en: *bloem, bloemen*.

Maar:

- Hoor je de ə van de in de laatste klankgreep? Dan is het meervoud +s, -s:

lepel, lepels; emmer, emmers; jongen, jongens.

- Is de laatste klank van het zelfstandig naamwoord (enkelvoud) een klinker?

Dan is het meervoud ook +s, -s: *vakanties*. Let speciaal op de spelling 's wanneer

je het woord verkeerd dreigt uit te spreken: **foo+toos** wordt *foto's*, **oo+maas**

wordt *oma's*. Zie *Uitspraak en schrijfwijze*, blz. 92.

2 b

2 b

- Er zijn een paar uitzonderingen op regel 1: *De zoon van mijn broer is een goede kok. De zoons¹ van mijn broers zijn de beste koks.*

¹ Zonen kan ook.

Toelichting blz. 13

2 a Wijs de leerling op het schema. De woorden zijn in het roze geschreven. Dat betekent hoe je de woorden uitspreekt. De frequentste meervoudsuitgangen zijn -s en -en en deze hangen samen met de uitspraak: wel of niet een sjwa, de ə van de, in de laatste klankgreep. Wederom ziet u hoe belangrijk de beheersing van het Nederlands klanksysteem is! Wellicht zijn er leerlingen die al tegenvoorbeelden zullen bedenken.

- Laat de leerling woorden uit teksten met de verschillende uitgangen verzamelen. U kunt hiervoor Tekst 1 gebruiken. Laat de verschillende meervoudsvormen op Werkblad 2 noteren.

- Soms bestaan er twee vormen die in betekenis niet verschillen: *appels* en *appelen*; soms wel: *portiers* (mensen) versus *portieren* (deuren).

2 b Soms is er een verschil in uitspraak en schrijfwijze. Zie ook Werkblad 2.

! De uitgang -ən is niet vermeld in *De bovenkamer*. Bij woorden op een -ee en -ie spreek je uit de uitgang uit als +jən: *zee, zeeën, zee+jen, kopie, kopieën, koo+pie+jən*.

- Moeilijk blijft de schrijfwijze van woorden die eindigen op -ie. Als de klemtoon **niet** op ie valt, dan schrijf je de ie-klank als de letter i. Voor een anderstalige leerling is vaak niet duidelijk op **welke** klankgreep de klemtoon valt.

- Laat de leerling deze woorden verzamelen en leren uitspreken. Zie Werkblad 2a.

2 a

Het (zelfstandig) werkwoord (nu, o.t.t.) Het meisje **bouwt** een toren.**o.t.t. van (werkwoord)****enkelvoud**

ik	bouw	een toren
jij	bouwt	een toren
u	bouwt	een toren
hij	bouwt	een toren
zij	bouwt	een toren
het	bouwt	een nest

meervoud

wij	bouwen	een toren
jullie	bouwen	een toren
u	bouwt	een toren
zij	bouwen	een toren

2 b

Uitleg

- De **betekenis**: Je spreekt of schrijft vanuit het **nu**, vanuit het **heden**. Zie verder bij *Wanneer?*, blz. 58.
- De vervoeging van het werkwoord in de **onvoltooid tegenwoordige tijd (= o.t.t.)** staat in de tabel.

2 b

! In een **je**-vraag of een **jij**-vraag: geen t! *Bouw jij een toren?*

2 c

- De hulpwerkwoorden **hebben**, **zijn** en **zullen** hebben hun eigen 'rijtje'. Zie blz. 40 en verder. Net als **kunnen**, **mogen**, **moeten** en **willen**. Zie blz. 48 en verder.

3

Woordbenoemen

Het symbool voor een gewoon (zelfstandig) werkwoord is , zowel voor 'nu' als 'toen' (zie blz. 37) en staat op een **verticaal** kaartje:

Het meisje bouwt een toren.

36

Toelichting blz. 36

- 2 a** Het rijtje *bouwen* is een voorbeeld van een regelmatig zelfstandig werkwoord. Op deze bladzijde staat de **vervoeging** centraal. De betekenis is **nu**. Zie verder blz. 58 van het opzoekboek.
- Wijs op de uitgangen **-t** bij *jij* en *u*, en bij *hij*, *zij* en *het*.
- 2 b** Geen **-t** bij de tweede persoon heeft te maken met de uitspraak: **Bouwt je?* is moeilijk uit te spreken. In gesproken taal hebben moedertaalsprekers geen probleem hiermee. Bij de schrijfwijze soms wel.
- Leerlingen weten vaak niet welke vervoegingen bij welke tijd horen. Dat kan spellingsproblemen veroorzaken.
- 2 c** Op blz. 41, 43 en 45 van het opzoekboek staan de onregelmatige rijtjes van de hulpwerkwoorden van tijd, **hebben** en **zijn**.
- 3** U toont het kaartje van het algemene, *zelfstandig werkwoord: werkwoord (1)*.
- Op de achterkant staan voorbeelden voor zowel de o.t.t.- als de o.v.t.-vorm.

2 a

Het (zelfstandig) werkwoord (toen, o.v.t.)

Het meisje **bouwde** een toren.

2 b

Uitleg

- De **betekenis**: Je stapt vanuit het **nu** terug in het **verleden** en iets is dan nog bezig. Zie *Wanneer?*, blz. 59.
- Er zijn verschillende vervoegingen van het werkwoord in de **onvoltooid verleden tijd** (= o.v.t.):
  - Een rijtje met **-te** en **-ten** zoals *werken* (werkwoord A). Zie ook 't *kofschip* op blz. 38.
  - Een rijtje met **-de** en **-den** zoals *tekenen* (werkwoord B).
  - Een aantal sterke en onregelmatige werkwoorden. Zie Lijst 2, blz. 130.

2 c

2 a

o.v.t. van werkwoord (A)

enkelvoud

ik	werkte	hard
jij	werkte	hard
u	werkte	hard
hij	werkte	hard
zij	werkte	hard
het	werkte	hard

meervoud

wij	werkten	hard
jullie	werkten	hard
u	werkte	hard
zij	werkten	hard

o.v.t. van werkwoord (B)

enkelvoud

ik	tekende	veel
jij	tekende	veel
u	tekende	veel
hij	tekende	veel
zij	tekende	veel
het	tekende	veel

meervoud

wij	tekenden	veel
jullie	tekenden	veel
u	tekende	veel
zij	tekenden	veel

37

Toelichting blz. 37

- 2 a** Op deze bladzijde staat de **vervoeging** van de o.v.t. centraal. De betekenis is **toen=niet klaar**. Zie verder blz. 59 van het opzoekboek.
- 2 b** Wijs op de twee verschillende uitgangen bij de twee soorten regelmatige werkwoorden: **-te(n)** en **-de(n)**. Deze noemen we respectievelijk werkwoorden A en werkwoorden B.
- Welke uitgang achter de stam van het werkwoord komt, hangt af van de uitspraak. In het Nederlands komen er geen stemhebbende klanken voor aan het einde van een woord of klankgreep. Zie *Uitspraak*, blz. H 105.
  - Nederlandstalige leerlingen hebben geen moeite met het vervoegen van het werkwoord in de o.v.t. in de spreektaal, soms wel in spellingsoefeningen. Voor anderstaligen kan het ezelsbruggetje 't **kofschip** uitkomst brengen. Zie blz. 38 en 39 van het opzoekboek.
- 2 c** De vervoegingen van een aantal sterke en onregelmatige werkwoorden staan in Lijst 2, blz. 130 en verder van het opzoekboek. Deze dient de anderstalige leerling te kennen.
- U kunt Tekst 3 en Werkblad 6 gebruiken voor het verzamelen en laten leren van de verschillende o.v.t.-vormen. Zie cd-rom.

1 a

zijn / haar

Anton wou een blauwe tas, want blauw, dat is **zijn** kleur. Samen met **zijn** moeder ging hij naar de winkel. Daar zagen ze **zijn** tas, blauw met een tikje paars.

Miekes tas is roze. **Haar** fiets is ook roze. En **haar** jas en **haar** dekbed en **haar** trui en **haar** schoenen. Anton zei: 'Jij wordt zelf nog eens roze.' Toen werd ze rood.

1 b

Uitleg

- In het Nederlands kun je met bezittelijke voornaamwoorden naar eerdergenoemde mensen, dieren of dingen verwijzen. Je verwijst naar de 'bezitter', niet naar het bezit zelf. **Zijn** en **haar** zijn het moeilijkst; is de bezitter een man, dan gebruik je **zijn**; is de bezitter een vrouw dan gebruik je **haar**.
- In **spreektaal** gebruik je meestal de onbeklemtoonde vorm **z'n** en **d'r**.

1 b

- ! In het Zuid-Nederlands bestaat een onderscheid in mannelijke en vrouwelijke zelfstandige naamwoorden en dan gebruik je **zijn** of **haar**. In het Noord-Nederlands bestaat dit onderscheid nauwelijks meer. Daar gebruik je meestal **zijn**, tenzij het heel duidelijk om iets vrouwelijks gaat: *de merrie en haar veulen*.

86

Toelichting blz. 86

- 1 a** Laat eerst de leerlingen de foto's bekijken en de zinnen erbij.
- Wijs de leerlingen dan op de vetgedrukte '**joker**'woorden en de onderstreepte woorden waarnaar het '**joker**'woord verwijst (het antecedent) en op de uitleg.
- 1 a** Hier staan slechts twee bezittelijke voornaamwoorden.
- Voor anderstalige leerlingen kan de verwijzing ondoorzichtig zijn.
  - Wijs de leerlingen erop dat het 'geslacht' van de bezitter bepaalt of je **zijn** of **haar** gebruikt.
  - U kunt Tekst 7 eventueel als voorbeeldtekst nemen. Zie cd-rom, Teksten.
- 1 b** Het Zuid-Nederlands maakt een duidelijker onderscheid in mannelijke en vrouwelijke zelfstandige naamwoorden dan het Noord-Nederlands, al komt het wel voor: *de regering of de partij: haar leden*.

Voor beide 'joker'woorden geldt:

- Wijs de leerlingen ook op de andere bezittelijke voornaamwoorden. Zie blz. 28 van het opzoekboek. Dat zijn net zo goed '**joker**'woorden.
- Wijs de leerlingen op het kaartje met het symbool voor deze *voornaamwoorden*. Zie blz. 120 van het opzoekboek.
- U kunt de leerlingen Werkblad 17 laten gebruiken bij het noteren van deze '**joker**'woorden.

2 a

deze, die / dit, dat

Zie je hier het karretje?
Dat is een hele winkel met koud spul.
 En **dit** is al het derde glas voor die linker knul.
 Maar **die rechts**, **die** wil er niks van weten
Die is op zoek naar lekker warm eten.

Uitleg

- Met deze aanwijzende voornaamwoorden verwijst je naar mensen, dieren of dingen, of naar hele zinnen of teksten. **Dat** verwijst naar het karretje; **dit** verwijst naar het derde glas; **die rechts**, en **die** verwijst naar de jongeman rechts op de foto.

87

Toelichting blz. 87

2 a Laat eerst de leerlingen de foto bekijken en de zinnen erbij.

- Wijs de leerlingen op de vetgedrukte '**joker**'woorden en de onderstreepte woorden waarnaar het '**joker**'woord verwijst (het antecedent) en op de uitleg.
- Deze '**joker**'woorden kunnen ook verwijzen naar een zin of een hele alinea of naar een afbeelding, zoals blijkt uit de tekst bij de foto: '*die rechts*' betekent de jongeman rechts op de foto.
- Hier gaat het om de zelfstandig gebruikte aanwijzende voornaamwoorden. Dat wil zeggen: **deze, die, dit en dat** die apart, los, in de zin, zonder een zelfstandig naamwoord, staan. Vergelijk: *Deze moet weg met Deze broek moet weg.*
- U kunt Tekst 8 eventueel als voorbeeldtekst nemen. Zie cd-rom, Teksten. Let op: in regel 4, 10 en 11 staat ook een niet-zelfstandig aanwijzend voornaamwoord gemarkeerd!
- Wijs de leerlingen op het kaartje met het symbool voor de *aanwijzende voornaamwoorden*. Zie blz. H 120.
- U kunt de leerlingen Werkblad 18 en 19 laten gebruiken bij het noteren van deze '**joker**'woorden.